

Konvencija par personu ar invaliditāti tiesībām

Izpl.: Vispārīgi noteikumi
2018. gada 26. aprīlis

Oriģināls: angļu valodā

Personu ar invaliditāti tiesību komitejas

Vispārējais komentārs Nr. 6 (2018) par vienlīdzību un nediskrimināciju*

I. Ievads

1. Šā vispārējā komentāra mērķis ir precizēt dalībvalstu saistības attiecībā uz nediskrimināciju un vienlīdzību, ko paredz Konvencijas par personu ar invaliditāti tiesībām 5. pants.

2. Komiteja pauž bažas par to, ka dalībvalstu tiesību aktos un politikā īstenotā pieeja invaliditātei joprojām ir balstīta uz labdarības un/vai medicīnas modeļa, par spīti tam, ka šie modeļi neatbilst Konvencijai. Pastāvīgi izmantojot šādas paradigmas, personas ar invaliditāti netiek atzītas kā pilntiesīgi tiesību subjekti un tiesību turētāji. Turklāt Komiteja norāda, ka dalībvalstu pūliņi novērst pret invaliditāti vērstos attieksmes šķēršļus nav bijuši pietiekami. Piemēram, joprojām valda pazemojoši stereotipi, stigmatizēšana un aizspriedumi pret personām ar invaliditāti, kuras uztver kā slogu sabiedrībai. Tāpēc ir svarīgi, ka personas ar invaliditāti ar to pārstāvošo organizāciju starpniecību ieņem būtisku lomu tiesību un politikas reformu izstrādē.

3. Diskriminācijas novēršanas tiesību aktu un cilvēktiesību sistēmu paplašināšanas rezultātā daudzās dalībvalstīs ir palielināta personu ar invaliditāti tiesību aizsardzība. Tomēr tiesību akti un tiesiskie regulējumi bieži vien joprojām ir defektīvi un nepilnīgi vai neefektīvi, vai atspoguļo neatbilstošu izpratni par cilvēktiesībās balstītu invaliditātes modeli. Daudzu valstu tiesību aktos un politikas nostādņēs ir nostiprinājusies personu ar invaliditāti izslēgšana, izolēšana un diskriminēšana, kā arī vardarbība pret šīm personām. Nereti tajos netiek atzīta multiplā un krusteniskā diskriminācija vai diskriminācija saistības dēļ; netiek atzīts tas, ka saprātīgu pielāgojumu atteikšana ir diskriminācija; un tajos nav paredzēti efektīvi tiesiskās aizsardzības un atlīdzināšanas mehānismi. Parasti šādus tiesību aktus un politikas nostādnes neuzskata par diskrimināciju invaliditātes dēļ, jo to attaisnošanai atsaucas uz personu ar invaliditāti aizsardzību vai aprūpi, vai viņu interesēm.

II. Personu ar invaliditāti vienlīdzība un nediskriminācija starptautiskajos tiesību aktos

4. Vienlīdzība un nediskriminācija ir vieni no starptautisko tiesību aktu cilvēktiesību jomā svarīgākajiem pamatprincipiem un tiesībām. Tā kā šie principi ir savstarpēji saistīti ar cilvēka cieņu, tie ir visu cilvēktiesību stūrakmens. Vispārējās cilvēktiesību deklarācijas 1. un 2. pantā atzīst, ka visi cilvēki ir vienlīdzīgi cieņā un tiesībās, un nosoda diskrimināciju dažādu iemeslu dēļ.

5. Vienlīdzība un nediskriminācija ir visu cilvēktiesību līgumu pamatā. Starptautiskais

* Pieņemts komitejā tās 19. sesijā (2018. gada 14. februāris-9. marts).

pakts par pilsoniskajām un politiskajām tiesībām, kā arī Starptautiskais pakts par ekonomiskajām, sociālajām un kultūras tiesībām aizliedz diskrimināciju, kas balstīta uz dažādiem atvērtā sarakstā minētiem iemesliem, no kuriem izriet Konvencijas 5. pants. Visu Apvienoto Nāciju Organizācijas tematisko konvenciju cilvēktiesību jomā¹ mērķis ir nodrošināt vienlīdzību un izskaust diskrimināciju, un tajās ir izklāstīti noteikumi par vienlīdzību un nediskrimināciju. Konvencijā par personu ar invaliditāti tiesībām ir ņemta vērā pieredze, kas gūta saistībā ar citām konvencijām, un tajā paustie vienlīdzības un nediskriminācijas principi apliecina Apvienoto Nāciju Organizācijas tradīcijas un īstenotās pieejas attīstību.

6. Konvencijā termins “cieņa” tiek lietots vairāk nekā jebkurā citā Apvienoto Nāciju Organizācijas cilvēktiesību konvencijā. Tas ir minēts preambulā, kurā dalībvalstis atsaucas uz Apvienoto Nāciju Organizācijas Statūtos pasludinātajiem principiem, ar ko atzīst visiem sabiedrības locekļiem piemītošo pašcieņu un vērtību, kā arī vienlīdzīgās un neatņemamās tiesības, kas ir brīvības, taisnīguma un vispārēja miera nodrošināšanas pamats.

7. Vienlīdzība un nediskriminācija ir Konvencijas pamatā, un uz šiem principiem pastāvīgi atsauces būtiskajos pantos, atkārtoti izmantojot vārdus “vienlīdzīgi ar citiem”, kas visas Konvencijā paredzētās būtiskās tiesības sasaista ar nediskriminācijas principu. Personām ar faktiskiem vai šķietamiem traucējumiem ir bijusi liegta cieņa, integritāte un vienlīdzība. Diskriminācija ir pastāvējusi un joprojām pastāv, tostarp brutālā veidā, piemēram, kā nesaskaņota un/vai piespiedu sterilizācija, medicīniska vai uz hormoniem balstīta iejaukšanās (piemēram, lobotomija vai Ešlijas ārstēšanas metode), piespiedu zāļošana un piespiedu elektrošoka izmantošana, ieslodzīšana, sistemātiska slepkavība ar nosaukumu “eitanāzija”, piespiedu un neatbalstīts aborts, veselības aprūpes nepieejamība un ķermeņa daļu kropļošana un tirdzniecība, jo īpaši attiecībā personām ar albīnismu.

III. Cilvēktiesībās balstīts invaliditātes modelis un iekļaujoša vienlīdzība

8. Atsevišķi vai invaliditātes medicīniskie modeļi liedz attiecināt vienlīdzības principu uz personām ar invaliditāti. Saskaņā ar invaliditātes medicīnisko modeli personas ar invaliditāti neatzīst par tiesību turētājiem, bet asociē ar viņu traucējumiem. Atbilstoši šādam modelim diskriminējoša vai atšķirīga attieksme pret personām ar invaliditāti un viņu izslēgšana tiek uzskatīta par normu un padarīta likumīga, invaliditātei piemērojot nespējas pieeju, kas balstīta uz medicīnu. Individuālos vai medicīniskos modeļus izmantoja, lai izstrādātu agrīnos starptautiskos tiesību aktus un politikas nostādnes invaliditātes jomā, pat pēc pirmajiem centieniem piemērot vienlīdzības jēdzienu invaliditātes kontekstā. Deklarācija par garīgi atpalikušo personu tiesībām (1971) un Deklarācija par invalīdu tiesībām (1975) bija pirmie cilvēktiesību dokumenti, kuros iekļāva noteikumus par personu ar invaliditāti vienlīdzību un nediskrimināciju. Lai gan šie agrīnie ieteikuma tiesību dokumenti cilvēktiesību jomā brūģēja ceļu līdztiesīgam skatījumam uz invaliditāti, to pamatā tomēr bija invaliditātes medicīniskais modelis, jo traucējumi tika uzskatīti par likumīgu iemeslu tiesību ierobežošanai vai atteikšanai. Turklāt tajos izmantotā valoda šobrīd tiek uzskatīta par neatbilstošu vai novecojušu. Nākamais solis tika sperts 1993. gadā, kad pieņēma Standartnoteikumus par vienlīdzīgu iespēju nodrošināšanu personām ar invaliditāti, kuros pasludināja, ka “iespēju vienlīdzība” ir invaliditātes politikas un tiesību aktu pamatjēdziens.

9. Cilvēktiesībās balstītajā invaliditātes modelī atzīst, ka invaliditāte ir sociāls konstrukts un traucējumus nedrīkst uzskatīt par likumīgu iemeslu cilvēktiesību atteikšanai vai

¹ Starptautiskā konvencija par jebkuras rasu diskriminācijas izskausšanu; Konvencija par jebkuras sieviešu diskriminācijas izskausšanu; Konvencija pret spīdzināšanu un citiem nežēlīgas, necilvēcīgas vai pazemojošas izturēšanās vai sodīšanas veidiem; Bērnu tiesību konvencija; Starptautiskā konvencija par visu migrējošu darba ņēmēju un viņu ģimenes locekļu tiesību aizsardzību; Starptautiskā konvencija par visu personu aizsardzību pret piespiedu pazušanu.

ierobežošanai. Tajā atzīst, ka invaliditāte ir viena no vairākām identitātes šķautnēm. Tāpēc tiesību aktos un politikas nostādņēs invaliditātes jomā ir jāņem vērā personu ar invaliditāti daudzveidība. Turklāt tajā atzīst, ka cilvēktiesības ir savstarpēji atkarīgas, savstarpēji saistītas un nedalāmas.

10. Iespēju vienlīdzība, kas ir Konvencijas vispārējais princips saskaņā ar tās 3. pantu, paredz būtisku pāreju no formāla vienlīdzības modeļa uz faktisku vienlīdzības modeli. Formāla vienlīdzība tiecas apkarot tiešu diskrimināciju, līdzīgās situācijās pret personām izturoties līdzīgi. Tas var palīdzēt izskaust negatīvu stereotipizēšanu un aizspriedumus, tomēr tas nenodrošina risinājumu “atšķirību dilemmai”, turklāt šādā pieejā netiek ņemtas vērā un aplūkotas atšķirības cilvēku starpā. Pretēji minētajam patiesa līdztiesība tiecas risināt strukturālu un netiešu diskrimināciju, turklāt ņem vērā varas attiecības. Ar to atzīst, ka attiecībā uz “atšķirību dilemmas” risināšanu ir gan jāignorē, gan jāatzīst atšķirības cilvēku starpā, lai nodrošinātu vienlīdzību.

11. Iekļaujoša vienlīdzība ir jauns vienlīdzības modelis, kas izstrādāts visā Konvencijā. Tas ietver vienlīdzības pamatmodeļus un paplašina, kā arī sīki izklāsta vienlīdzības saturu šādās dimensijās: a) taisnīgā pārdales dimensijā, lai novērstu sociāli ekonomiskās nepilnības; b) atzīšanas dimensijā, lai apkarotu stigmatizēšanu, stereotipizēšanu, aizspriedumus un vardarbību, kā arī atzītu cilvēka cieņu un savstarpīgumu; c) līdzdalības dimensijā, lai apstiprinātu cilvēku kā sociālu grupu locekļu sociālo būtību un pilnīgu humānuma atzīšanu, nodrošinot iekļaušanu sabiedrībā; un d) pielāgojuma dimensijā, lai dotu iespēju cienīt atšķirības, kas ir cilvēka cieņas jautājums. Konvencijas pamatā ir iekļaujoša vienlīdzība.

IV. Nediskriminācijas un vienlīdzības tiesiskais raksturs

12. Vienlīdzība un nediskriminācija ir principi un tiesības. Konvencijā šie aspekti minēti 3. pantā kā principi, savukārt 5. pantā kā tiesības. Tie ir arī interpretācijas rīki attiecībā uz visiem pārējiem Konvencijā paredzētajiem principiem un tiesībām. Tādi principi/tiesības kā vienlīdzība un nediskriminācija ir Konvencijā garantētās starptautiskās aizsardzības stūrakmens. Vienlīdzības veicināšana un diskriminācijas novēršana ir caurvijoši pienākumi, kas ir jāsteno nekavējoties. Tie nav īstenojami pakāpeniski.

13. Konvencijas 5. pants, tāpat kā Starptautiskā pakta par pilsoniskajām un politiskajām tiesībām 26. pants, paredz autonomas tiesības neatkarīgi no citiem noteikumiem. Tas aizliedz *de iure* vai *de facto* diskrimināciju jebkurā valsts iestāžu reglamentētā un aizsargātā jomā. Lasot kopā ar Konvencijas 4. panta 1. punkta e) apakšpunktu, kļūst skaidrs, ka tas attiecas arī uz privāto sektoru.

V. Normatīvais saturs

A. Konvencijas 5. panta 1. punkts par vienlīdzību likuma priekšā un saskaņā ar to

14. Vairākos starptautiskos līgumos cilvēktiesību jomā lieto terminu “vienlīdzība likuma priekšā”, kas raksturo personas tiesības uz vienlīdzīgu attieksmi likuma priekšā un likuma piemērošanā kā jomā. Lai šīs tiesības varētu pilnībā īstenot, tiesu un tiesībaizsardzības iestāžu ierēdņi tieslietu administrācijā nedrīkst diskriminēt personas ar invaliditāti. “Vienlīdzība saskaņā ar likumu” ir minēta tikai Konvencijā. Tā attiecas uz iespēju iesaistīties tiesiskās attiecībās. Lai gan vienlīdzība likuma priekšā attiecas uz tiesībām uz tiesisku aizsardzību, vienlīdzība saskaņā ar likumu attiecas uz tiesībām izmantot likumu personīgām labumam. Personām ar invaliditāti ir tiesības uz efektīvu aizsardzību un pozitīvu līdzdalību. Likums pats par sevi garantē visu personu patiesu līdztiesību noteiktā jurisdikcijā. Tāpēc atziņa, ka saskaņā ar likumu visas personas ar invaliditāti ir vienlīdzīgas, nozīmē to, ka nedrīkstēt būt tādu tiesību aktu, ar kuriem pieļauj personu ar invaliditāti tiesību īpašu atteikšanu vai

ierobežošanu, un ka invaliditātes aspekts ir jāintegrē visos tiesību aktos un politikas nostādnēs.

15. Terminu “vienlīdzīgi likuma priekšā” un “vienlīdzīgi saskaņā ar likumu” interpretācija atbilst Konvencijas 4. panta 1. punkta b)–c) apakšpunktā minētajam, saskaņā ar ko dalībvalstīm ir jānodrošina, ka valsts iestādes un institūcijas rīkojas atbilstoši Konvencijai; tiek grozīti vai atcelti pastāvošie tiesību akti, noteikumi, paražas un prakse, kas rada personu ar invaliditāti diskrimināciju; personu ar invaliditāti tiesību aizsardzība un veicināšana tiek ņemtas vērā visās politikas nostādnēs un programmās.

B. Konvencijas 5. panta 1. punkts par vienlīdzīgu aizsardzību un vienlīdzīgu likuma priekšrocību izmantošanu

16. Jēdzieni “vienlīdzīga aizsardzība” un “vienlīdzīga likuma priekšrocību izmantošana” ietver saistītus, tomēr atšķirīgus vienlīdzības un nediskriminācijas aspektus. Jēdziens “vienlīdzīga aizsardzība” ir plaši zināms starptautiskajos tiesību aktos cilvēktiesību jomā, un to izmanto, lai pieprasītu valsts likumdevējiem atturēties uzturēt vai īstenot diskrimināciju pret personām ar invaliditāti tiesību aktos un politikas nostādnēs. Attiecībā uz Konvencijas 5. pantu saistībā ar tās 1., 3. un 4. pantu ir skaidrs, ka, lai veicinātu to, ka personas ar invaliditāti vienādi izmanto savas tiesību aktos paredzētās tiesības, dalībvalstīm ir jāīsteno pozitīva rīcība. Bieži vien ir jānodrošina pieejamība, jāveic saprātīgs pielāgojums un jāsniedz individuāls atbalsts. Lai visām personām ar invaliditāti nodrošinātu vienlīdzīgas iespējas, lieto jēdzienu “vienlīdzīga likuma priekšrocību izmantošana”, proti, dalībvalstīm ir jānovērš šķēršļi, kas liedz saņemt likumā paredzētu aizsardzību un izmantot priekšrocības, ko sniedz vienāda piekļuve tiesai un tiesiskumam tiesību nodrošināšanai.

C. Konvencijas 5. panta 2. punkts par diskriminācijas aizliegumu un vienlīdzīgu un efektīvu tiesisko aizsardzību

17. Konvencijas 5. panta 2. punktā izklāstītas tiesiskās prasības vienlīdzīgu tiesību nodrošināšanai personām ar invaliditāti un ar tām saistītām personām. Pienākums aizliegt diskrimināciju invaliditātes dēļ attiecas uz personām ar invaliditāti un ar tām saistītām personām, piemēram, uz bērnu ar invaliditāti vecākiem. Pienākums garantēt personām ar invaliditāti vienlīdzīgu un efektīvu tiesisko aizsardzību pret diskrimināciju jebkāda iemesla dēļ ir tālejošs un uzliek dalībvalstīm pozitīvu pienākumu aizsargāt. Atbilstoši Konvencijas 2. pantā sniegtajai termina “diskriminācija invaliditātes dēļ” definīcijai šāda diskriminācija nozīmē “jebkāda veida nošķiršanu, izslēgšanu vai ierobežošanu invaliditātes dēļ, kuras mērķis ir traucēt vai pilnībā nepieļaut visu politisko, ekonomisko, sociālo, kultūras, pilsonisko vai citu cilvēktiesību un pamatbrīvību atzīšanu, izmantošanu vai īstenošanu vienlīdzīgi ar citiem, vai kurai ir tādas sekas. Tā ietver visas diskriminācijas formas, tostarp saprātīga pielāgojuma atteikumu.” Šādas definīcijas pamatā ir diskriminācijas juridiskās definīcijas, kas izmantotas starptautiskajos cilvēktiesību līgumos, piemēram, Starptautiskās konvencijas par jebkuras rasu diskriminācijas izskaušanu 1. pantā un Konvencijas par jebkādas sieviešu diskriminācijas izskaušanu 1. pantā. Dīvos aspektos tā ir plašāka par abām iepriekš minētajām definīcijām: pirmkārt, tā norāda, ka saprātīga pielāgojuma atteikums ir diskriminācija invaliditātes dēļ; otrkārt, tiek lietots jauns elements, proti, jēdziens “vienlīdzīgi ar citiem”. Konvencijas par jebkādas sieviešu diskriminācijas izskaušanu 1. un 3. pantā ir ietverta līdzīga, tomēr ierobežotāka frāze: “pamatojoties uz vīriešu un sieviešu līdztiesību”. Jēdzienu “vienlīdzīgi ar citiem” neizmanto tikai definīcijā, ar ko raksturo diskrimināciju invaliditātes dēļ, bet viscaur Konvencijā par personu ar invaliditāti tiesībām. No vienas puses, tas nozīmē, ka personām ar invaliditāti netiks nodrošinātas lielākas vai mazākas tiesības vai priekšrocības nekā sabiedrībai kopumā. No otras puses, dalībvalstīm tāpēc ir jāveic konkrēti īpaši pasākumi, lai *de facto* panāktu personu ar invaliditāti vienlīdzību nolūkā nodrošināt, ka viņi patiešām var

izmantot visas cilvēktiesības un pamatbrīvības.

18. Pienākums aizliegt “visu diskrimināciju” attiecas uz visa veida diskrimināciju. Starptautiskajā cilvēktiesību praksē ir identificēti četri galvenie diskriminācijas veidi, kas var izpausties atsevišķi vai vienlaikus:

- a) “tieša diskriminācija” ir novērojama, kad līdzīgās situācijas atšķirīga personiskā stāvokļa dēļ, balstoties uz kādu aizliegtu iemeslu, pret personām ar invaliditāti izturas mazāk labvēlīgi nekā pret citām personām. Tieša diskriminācija ir aizliegtu iemeslu dēļ veikta kaitējoša darbība vai bezdarbība, ja nav līdzīgu situāciju, ar kurām salīdzināt.² Lai noteiktu, vai diskriminācija ir notikusi, diskriminējošās puses motīvs vai nodoms nav būtisks. Piemēram, valsts skola, kura atsakās uzņemt bērnu ar invaliditāti, lai nebūtu jāmaina mācību programma, šādi rīkojas tikai bērna invaliditātes dēļ, un tā ir tieša diskriminācija;
- b) “netieša diskriminācija”³ nozīmē to, ka tiesību akti, stratēģijas vai prakse būtībā šķiet neitrāla, tomēr tai ir nesamērīga negatīva ietekme uz personu ar invaliditāti. Tā izpaužas, kad iespēja, kura šķiet pieejama, patiesībā nav pieejama konkrētām personām, jo to stāvoklis neļauj tām pašām izmantot minēto iespēju. Piemēram, ja skola nenodrošina grāmatas viegli lasāmā formātā, tā netieši diskriminē personas ar intelektuālās attīstības traucējumiem, kurām, lai gan tehniski ir atļauts apmeklēt skolu, faktiski būtu jāapmeklē cita skola. Vēl viens piemērs: kandidāts ar ierobežotām kustību spējām, kurš dodas uz darba interviju birojā ēkas otrajā stāvā un ja ēkā nav lifta, drīkst piedalīties intervijā, tomēr attiecīgajā situācijā šī persona atrodas nevienlīdzīgā stāvoklī;
- c) “saprātīga pielāgojuma atteikums”, ņemot vērā Konvencijas 2. pantu, ir diskriminācija, ja atsaka veikt nepieciešamu un atbilstošu pārveidi un pielāgojumu (kas nerada “nesamērīgu vai nepamatotu slogu”), kas ir nepieciešams, lai nodrošinātu cilvēktiesību vai pamatbrīvību vienādu izmantošanu. Cits saprātīga pielāgojuma atteikums ir pavadošās personas nepieņemšana vai atteikšanās citādi izmitināt personu ar invaliditāti;
- d) “uzmāksšanās” ir diskriminācija, ja tiek īstenota nevēlama rīcība, kas ir saistīta ar invaliditāti vai citiem aizliegtiem iemesliem, nolūkā aizskart personas cieņu vai radīt iebiedējošu, naidīgu, degradējošu, pazemojošu vai aizskarošu vidi, vai kas rodas saistībā ar minēto. Tā var izpausties darbībās vai vārdos, ar ko pastiprina personu ar invaliditāti atšķirīgumu un apspiešanu. Īpaša uzmanība būtu jāpievērš personām ar invaliditāti, kuras dzīvo nošķirtās vietās, piemēram, uzturēšanās institūcijās, speciālās skolās vai psihiatriskajās slimnīcās, kur šāda veida diskriminācija ir iespējamāka un pēc būtības nav pamanāma, tāpēc pastāv iespēja, ka par to netiek piemērots sods. Arī “iebidēšana” un tās izpausmes tiešsaistē – kiberiebidēšana un kibernaids – ir īpaši vardarbīgas un kaitīgas naida noziegumu formas. Citi piemēri (balstīti uz invaliditāti) ir vardarbība visās tās izpausmēs, piemēram, izvarošana, ļaunprātīga izmantošana, naida noziegumi un sišana.

19. Diskriminācijas pamatā var būt viena iezīme, piemēram, invaliditāte vai dzimums, vai vairākas un/vai krusteniskas iezīmes. “Krusteniskā diskriminācija” izpaužas, kad personas ar invaliditāti vai ar invaliditāti saistīta persona tiek jebkādā veidā diskriminēta invaliditātes dēļ un saistībā ar ādas krāsu, dzimumu, valodu, reliģiju, etnisko piederību, dzimumu vai citu stāvokli. Krusteniskā diskriminācija var izpausties kā tieša vai netieša diskriminācija,

² Sk. Ekonomisko, sociālo un kultūras tiesību komitejas Vispārējo komentāru Nr. 20 (2009) par diskriminācijas aizliegumu ekonomiskajās, sociālajās un kultūras tiesībās, 10. punktu.

³ Turpat.

saprātīga pielāgojuma atteikums vai uzmākšanās. Piemēram, atteikums sniegt vispārēju ar veselību saistītu informāciju tās nepieejamā formāta dēļ skar visas personas saistībā ar invaliditāti, savukārt atteikums neredzīgai sievietei izmantot ģimenes plānošanas pakalpojumus ierobežo viņas tiesības, balstoties uz tādu aspektu apvienojumu kā viņas dzimums un invaliditāte. Bieži vien ir grūti nošķirt šos iemeslus. Dalībvalstīm ir jānovērš multiplā un krusteniskā diskriminācija pret personām ar invaliditāti. Saskaņā ar Komitejas teikto “multiplā diskriminācija” ir situācija, kad persona var saskarties ar diskrimināciju divu vai vairāk iemeslu dēļ, tātad diskriminācija ir salikta vai atbildību pastiprinoša. Krusteniskā diskriminācija izpaužas, kad vairāki diskriminācijas iemesli pastāv vienlaikus un savstarpēji mijiedarbojas tā, ka tie nav atdalāmi, tāpēc attiecīgās fiziskās personas ir pakļautas īpaša veida nelabvēlīgai situācijai un diskriminācijai.⁴

20. Diskriminācija “invaliditātes dēļ” var būt vērsta pret personām, kurām ir invaliditāte šobrīd, kurām ir bijusi invaliditāte agrāk, kurām ir nosliece uz invaliditāti, kas var izpausties nākotnē, un attiecībā uz kurām pieņem, ka viņām ir invaliditāte, kā arī pret personām, kuras ir saistītas ar personu ar invaliditāti. Pēdējā minētajā gadījumā to dēvē par “diskrimināciju saistības dēļ”. Konvencijas 5. panta piemērošanas joma ir plaša, lai varētu izskaust un novērst visas diskriminējošās situācijas un/vai diskriminējošu rīcību, kas ir saistīta ar invaliditāti.

21. Aizsardzība pret “diskrimināciju jebkāda iemesla dēļ” nozīmē to, ka ir jāņem vērā visi iespējamie diskriminācijas iemesli un to mijiedarbība. Iespējami iemesli ir šādi (bet ne tikai): invaliditāte; veselības stāvoklis; ģenētiskā vai cita nosliece uz slimībām; rase; ādas krāsa; izcelšanās; dzimums; grūtniecība un maternitāte/paternitāte; civilais, ģimenes vai karjeras statuss; dzimumizpauze; dzimumpazīmes; valoda; reliģija; politiskais vai cits viedoklis; valstspiederība; etniskā piederība; vietējā vai sociālā izcelsme; migranta, bēgļa vai patvēruma meklētāja statuss; piederība nacionālajai minoritātei; ekonomiskais vai īpašumtiesību statuss; dzimšana un vecums vai jebkuru minēto iemeslu apvienojums, vai jebkuru ar minētajiem iemesliem saistīto iezīmju apvienojums.

22. “Vienlīdzīga un efektīva tiesiskā aizsardzība pret diskrimināciju” nozīmē to, ka dalībvalstīm ir pozitīvs pienākums aizsargāt personas ar invaliditāti no diskriminācijas, pieņemot specifiskus un visaptverošus tiesību aktus diskriminācijas novēršanas jomā. Nepārprotamais tiesību aktos ietvertais juridiskais aizliegums īstenot uz invaliditāti balstītu vai cita veida diskrimināciju pret personām ar invaliditāti ir jāpapildina ar noteikumu par atbilstošu un efektīvu tiesiskās aizsardzības līdzekļu nodrošināšanu un sankciju paredzēšanu saistībā ar krustenisko diskrimināciju civilajā, administratīvajā un kriminālajā tiesvedībā. Ja diskriminācija ir sistēmiska, kompensācijas piešķiršana fiziskajai personai var nedot reālu ietekmi attiecībā uz pieejas maiņu. Tādos gadījumos dalībvalstīm savos tiesību aktos ir jāievieš arī “tālejoši, morāli tiesiskās aizsardzības līdzekļi”, proti, dalībvalstīm ir jānodrošina, ka privātās puses un organizācijas īsteno turpmāku efektīvu aizsardzību pret diskrimināciju.

D. Konvencijas 5. panta 3. punkts par saprātīgu pielāgojumu

23. Invaliditātes kontekstā saprātīgs pielāgojums ir nekavējoties piemērojamā nediskriminācijas pienākuma neatņemama daļa. Saprātīgs pielāgojums ir, piemēram, padarīt pastāvošos objektus un informāciju pieejamus personai ar invaliditāti; pārveidot aprīkojumu; mainīt pasākumu organizāciju; pārplānot darbu; pielāgot mācību programmas mācību materiālus un mācīšanas stratēģijas; pielāgot medicīniskās procedūras vai nodrošināt piekļuvi atbalsta personālam, neradot nesamērīgu vai nepamatotu slogu.

24. Pienākums veikt saprātīgu pielāgojumu atšķiras no pienākuma nodrošināt pieejamību. Abi minētie pienākumi paredzēti, lai garantētu pieejamību, tomēr pienākums nodrošināt

⁴ Sk. Personu ar invaliditāti tiesību komitejas Vispārējo komentāru Nr. 3 (2016) par sievietēm un meitenēm ar invaliditāti, 4. punkta c) apakšpunktu un 16. punktu.

pieejamību ar universālā dizaina vai atbalsta tehnoloģiju starpniecību ir *ex ante* pienākums, turpretī pienākums veikt saprātīgu pielāgojumu ir *ex nunc* pienākums.

- a) Kā *ex ante* pienākums pieejamība ir jāparedz sistēmās un procesos, neņemot vērā konkrētas personas ar invaliditāti vajadzību izmantot, piemēram, kādu ēku, pakalpojumu vai precī vienlīdzīgi ar citiem. Dalībvalstīm ir jāizvirza pieejamības standarti, kas ir izstrādāti un pieņemti, konsultējoties ar organizācijām, kas pārstāv personas ar invaliditāti, atbilstoši Konvencijas 4. panta 3. punktā minētajam. Pienākums nodrošināt pieejamību ir proaktīvs, sistēmisks pienākums;
- b) Kā *ex nunc* pienākums saprātīgs pielāgojums ir jāveic no brīža, kad persona ar invaliditāti pieprasa piekļuvi nepieejamām situācijām vai videi, vai vēlas izmantot savas tiesības. Bieži vien, bet ne vienmēr, saprātīgu pielāgojumu pieprasa persona, kurai pieejamība ir nepieciešama, vai to pieprasa attiecīgie personas vai personu grupas pārstāvji. Par saprātīgu pielāgojumu ir jāvienojas ar pieteikuma iesniedzēju(-iem). Atsevišķos gadījumos, veiktais saprātīgais pielāgojums kļūst par kolektīvu vai sabiedrisku labumu. Citos gadījumos veiktais saprātīgais pielāgojums sniedz labumu tikai pieteikuma iesniedzējam(-iem). Pienākums veikt saprātīgu pielāgojumu ir individualizēts atbildes pienākums, un tas piemērojams no brīža, kad ir saņemts pieprasījums veikt šādu pielāgojumu. Lai veiktu saprātīgu pielāgojumu, pienākuma veicējam ir jāuzsāk dialogs ar personu ar invaliditāti. Jāpiebilst, ka pienākums veikt saprātīgu pielāgojumu neattiecas tikai uz tām situācijām, kurās persona ar invaliditāti ir lūgusi veikt pielāgojumu vai kurās varētu pierādīt, ka potenciālajam pienākuma veicējam bija faktiski zināms, ka attiecīgajai personai ir invaliditāte. Šim pienākumam būtu jāattiecas arī uz situācijām, kurās potenciālajam pienākuma veicējam būtu vajadzējis saprast, ka attiecīgajai personai ir invaliditāte, kuras dēļ varētu būt nepieciešami pielāgojumi, lai novērstu šķēršļus tiesību izmantošanai.

25. Pienākumu veikt saprātīgu pielāgojumu saskaņā ar Konvencijas 2. un 5. pantu var iedalīt divās daļās. Pirmā daļa paredz juridisku pienākumu rīkoties, lai veiktu saprātīgu pielāgojumu, kas ir izmaiņas vai korekcija, kas ir nepieciešams un ir atbilstošs, ja konkrētā situācijā ir jānodrošina, ka persona ar invaliditāti var izmantot savas tiesības. Šā pienākuma otra daļa nodrošina, ka minētie nepieciešamie pielāgojumi nerada nesamērīgu vai nepamatotu slogu pienākuma veicējam.

- a) “Saprātīgs pielāgojums” ir vienots termins, un jēdziens “saprātīgs” nebūtu jāuztver kļūdaini kā izņēmuma klauzula; “saprātīguma” jēdziens nebūtu jāizmanto kā īpašs minētā pienākuma kvalifikators vai modifikators. Tas nav līdzeklis pielāgojuma izmaksu vai resursu pieejamības novērtēšanai – to dara vēlāk, kad tiek veikts “nesamērīga vai nepamatota sloga” vērtējums. Pielāgojuma saprātīgums ir drīzāk norāde uz tā būtiskumu, atbilstību un efektivitāti attiecībā uz personu ar invaliditāti. Tāpēc pielāgojums ir saprātīgs, ja ar to sasniedz mērķi (vai mērķus), kuru dēļ šāds pielāgojums tiek veikts, un ja tas ir pielāgots, lai apmierinātu personas ar invaliditāti vajadzības.
- b) “Nesamērīgs vai nepamatots slogs” būtu jāsaprot kā vienots jēdziens, ar ko nosaka, ciktāl būtu veicams saprātīgs pielāgojums. Abi minētie termini būtu uzskatāmi par sinonīmiem, ciktāl tie attiecas uz to pašu ideju: saprātīga pielāgojuma pieprasījums ir jāsaista ar iespējamu pārmērīgu vai nepamatotu slogu pusei, kura veic pielāgojumu.
- c) Turklāt “saprātīgu pielāgojumu” nedrīkst jaukt ar “īpašiem pasākumiem”, tostarp “pozitīvas rīcības pasākumiem”. Lai gan abu minēto jēdzienu mērķis ir sasniegt *de facto* vienlīdzību, saprātīgs pielāgojums ir nediskriminējošs pienākums, turpretī “īpaši pasākumi” netieši norāda uz labvēlīgāku attieksmi pret personām ar invaliditāti nekā pret citiem, ar ko risina jautājumu par vēsturisku un/vai sistemātisku/sistēmisku

izslēgšanu no priekšrocībām, ko sniedz tiesību izmantošana. Īpaši pasākumi ir, piemēram, pagaidu pasākumi, ko īsteno, lai palielinātu nodarbināto sieviešu ar invaliditāti mazo skaitu privātajā sektorā, un atbalsta programmas, ar kurām tiecas palielināt izglītojamo ar invaliditāti skaitu augstākajā izglītībā. Tāpat saprātīgu pielāgojumu nevajadzētu jaukt ar atbalsta sniegšanu, piemēram, personīgā asistenta nodrošināšanu saskaņā ar tiesībām uz neatkarīgu dzīvi un iekļaušanu sabiedrībā, vai ar atbalstu rīcībspējas izmantošanā.

- d) Tiesas pieejamības kontekstā “procesuālus pielāgojumus” nevajadzētu jaukt ar saprātīgu pielāgojumu; lai gan uz saprātīgu pielāgojumu attiecas samērīguma princips, tas neattiecas uz procesuāliem pielāgojumiem.

26. Pamatuzdevumi, uz kuriem balstās pienākums veikt saprātīgu pielāgojumu, ir:

- a) identificēt un likvidēt šķēršļus, kas ietekmē personu ar invaliditāti iespējas izmantot civiltiesības, konsultējoties ar attiecīgo personu ar invaliditāti;
- b) novērtēt, vai pielāgojums ir iespējams (juridiski vai praktiski). Pielāgojums, kas juridiski vai faktiski nav iespējams, nav pamatots;
- c) novērtēt, vai pielāgojums ir saistošs (t. i., nepieciešams un atbilstošs) vai efektīvs, lai nodrošinātu attiecīgo tiesību īstenošanu;
- d) novērtēt, vai izmaiņas nerada nesamērīgu vai nepamatotu slogu pienākuma veicējam; lai noteiktu, vai saprātīgs pielāgojums nerada nesamērīgu vai nepamatotu slogu, ir jānovērtē proporcionālās attiecības starp izmantotajiem līdzekļiem un mērķi, proti, attiecīgo tiesību izmantošanu;
- e) nodrošināt, ka saprātīgais pielāgojums ir piemērots tam, lai sasniegtu būtisko mērķi nodrošināt vienlīdzību un izskaust diskrimināciju pret personām ar invaliditāti. Tāpēc katrā gadījumā atsevišķi ir jāīsteno pieeja, kas ietver apspriedes ar attiecīgo iestādi, kurai jāveic saprātīgs pielāgojums, un attiecīgo personu. Vērā ņemamie iespējamie faktori ir finansiālie izdevumi, pieejamie resursi (tostarp valsts subsīdijas), tās puses lielums (kopumā), kura veic pielāgojumu, izmaiņu ietekme uz institūciju vai uzņēmumu, trešās puses ieguvumi, negatīvā ietekme uz citām personām un saprātīgas prasības attiecībā uz drošību un veselību. Attiecībā uz dalībvalsti kopumā un privātā sektora struktūrvienībām ir jāņem vērā vispārējie aktīvi, nevis tikai vienas organizatoriskās struktūras vienības vai nodaļas resursi;
- f) nodrošināt, lai personas ar invaliditāti nesedz izmaksas;
- g) nodrošināt, ka pierādīšanas pienākums gulstas uz pienākuma veicēja vai veicējas pleciem, kurš vai kura apgalvo, ka viņam vai viņai radītais slogs būtu nesamērīgs var nepamatots.

27. Jebkāds pamatojums saprātīga pielāgojuma atteikumam ir jābalsta uz objektīviem kritērijiem, un tas ir jāanalizē un par to savlaicīgi jāinformē attiecīgā persona ar invaliditāti. Saprātīga pielāgojuma pamatojuma pārbaude ir saistīta ar pienākuma veicēja un tiesību turētāja savstarpējo attiecību ilgumu.

E. Konvencijas 5. panta 4. punkts par īpašiem pasākumiem

28. Lai īpašus pasākumus neuzskatītu par diskriminējošiem, tiem jābūt pozitīviem vai apstiprinošiem pasākumiem, kuru mērķis ir paātrināt vai nodrošināt personu ar invaliditāti *de facto* vienlīdzību. Šādi pasākumi ir minēti citos starptautiskos civiltiesību līgumos, piemēram, Konvencijas par jebkuras sieviešu diskriminācijas izskaušanu 4. pantā vai Starptautiskās konvencijas par jebkuras rasu diskriminācijas izskaušanu 1. panta 4. punktā, un tie paredz konkrētu priekšrocību pieņemšanu un uzturēšanu par labu pārāk maz pārstāvētām vai marginalizētām grupām. Parasti šie pasākumi ir pagaidu pasākumi, lai gan dažos

gadījumos, ņemot vērā attiecīgo kontekstu un apstākļus, tostarp konkrētus traucējumus vai sabiedrībā pastāvošus strukturālus šķēršļus, ir jāveic pastāvīgi īpaši pasākumi. Īpaši pasākumi ir, piemēram, informatīvās un atbalsta programmas, resursu piešķiršana un/vai pārdale, mērķtiecīga personāla atlase, pieņemšana darbā un paaugstināšana amatā, kvotu sistēmas, stāvokļa uzlabošanas un tiesību un iespēju paplašināšanas pasākumi, kā arī pagaidu aizbildnība un tehnoloģijas palīgīdzekļi.

29. Īpašajiem pasākumiem, kurus dalībvalstis pieņēmušas saskaņā ar Konvencijas 5. panta 4. punktu, ir jāatbilst visiem Konvencijā minētajiem principiem un noteikumiem. Jo īpaši šādu pasākumu dēļ nedrīkst paildzināt izolāciju, nošķiršanu, stereotipizāciju, stigmatizāciju un cita veida diskrimināciju pret personām ar invaliditāti. Tāpat dalībvalstīm, pieņemot īpašus pasākumus, ir rūpīgi jāapspriežas un aktīvi jāiesaista personu ar invaliditāti pārstāvošās organizācijas.

VI. Dalībvalstu vispārējie pienākumi saskaņā ar Konvenciju attiecībā uz nediskrimināciju un vienlīdzību

30. Dalībvalstīm ir pienākums cienīt, aizsargāt un izpildīt visu personu ar invaliditāti tiesības uz nediskrimināciju un vienlīdzību. Šajā sakarībā dalībvalstīm ir jāatturas no jebkādas rīcības, ar ko tiek diskriminētas personas ar invaliditāti. Jo īpaši dalībvalstis groza vai atceļ pastāvošos tiesību aktus, noteikumus, paražas un praksi, kas rada šādu diskrimināciju. Komiteja jau vairākkārt ir norādījusi uz piemēriem šajā jomā, tostarp šādiem: aizbildniecības tiesību aktiem un citiem noteikumiem, ar ko pārkāpj tiesības uz rīcībspēju;⁵ tiesību aktiem garīgās veselības jomā, ar ko leģitimizē piespiedu institucionalizāciju un piespiedu ārstēšanu;⁶ sieviešu un meiteņu ar invaliditāti nesaskaņotu sterilizāciju; nepieejamiem mājokļiem un institucionalizācijas politiku;⁷ tiesību aktiem un politikas nostādņem nošķirtas izglītības jomā;⁸ kā arī vēlēšanu tiesību aktiem, ar ko personām ar invaliditāti atņem balsstiesības.⁹

31. Lai nodrošinātu tiesību uz vienlīdzību un nediskrimināciju efektīvu īstenošanu, ir jāpieņem izpildes pasākumi, piemēram:

- a) pasākumi, kas paredzēti, lai vairotu visu personu izpratni gan par personu ar invaliditāti tiesībām atbilstoši Konvencijai, gan diskriminācijas nozīmi, gan pastāvošajiem tiesiskās aizsardzības līdzekļiem;
- b) pasākumi, kas paredzēti, lai nodrošinātu, ka saistībā ar Konvencijā paredzētajām tiesībām var ierosināt lietu valsts tiesās, un nodrošināt tiesas pieejamību visām personām, kuras ir saskārušās ar diskrimināciju;
- c) aizsardzība pret represijām, piemēram, nelabvēlīgu attieksmi vai nelabvēlīgām sekām, reaģējot uz sūdzību vai tiesvedību, kuras mērķis ir nodrošināt atbilstību vienlīdzības noteikumiem;
- d) juridiskās tiesības ierosināt tiesas prāvu tiesā un iesniegt prasījumus ar tādu apvienību, organizāciju vai citu juridisku personu starpniecību, kurām ir likumīgas intereses tiesību uz vienlīdzību īstenošanā;
- e) īpaši noteikumi par pierādījumiem, lai nodrošinātu, ka diskriminācijas upuriem netiek kavēta zaudējuma atlīdzības saņemšana stereotipizētas attieksmes par personu ar invaliditāti spējām dēļ;

⁵ Sk. Personu ar invaliditāti tiesību komitejas Vispārējo komentāru Nr. 1 (2014) par vienlīdzīgu tiesībspējas atzīšanu.

⁶ Sk. Personu ar invaliditāti tiesību komitejas Pamatnostādnes par 14. pantu, 6. un 14. punktu. Dokuments pieejams Komitejas tīmekļa vietnē (www.ohchr.org/EN/HRBodies/CRPD/Pages/CRPDIndex.aspx).

⁷ Sk. Vispārējo komentāru Nr. 5 (2017) par neatkarīgu dzīvi un iekļaušanu sabiedrībā.

⁸ Sk. Vispārējo komentāru Nr. 4 (2016) par tiesībām uz iekļaujošu izglītību, 24. punktu.

⁹ Sk. spriedumu lietā "Bujdošo un citi pret Ungāriju" [*Bujdosó et al v. Hungary*] (CRPD/C/10/D/4/2011).

-
- f) efektīvas, samērīgas un atturošas sankcijas par tiesību uz vienlīdzību pārkāpumu un atbilstoši tiesiskās aizsardzības līdzekļi;
 - g) juridiskās palīdzības nodrošināšana pietiekamā un pieejamā apmērā, lai prāvā par diskrimināciju prasītājam nodrošinātu tiesas pieejamību.

32. Dalībvalstīm ir jāidentificē jomas vai personu ar invaliditāti apakšgrupas – tostarp personas, kuras saskaras ar krustenisko diskrimināciju, – attiecībā uz kurām ir jāveic īpaši pasākumi, lai paātrinātu vai sasniegtu iekļaujošu vienlīdzību. Dalībvalstīm ir pienākums pieņemt īpašus pasākumus attiecībā uz minētajām grupām.

33. Attiecībā uz dalībvalstu konsultēšanās pienākumiem Konvencijas 4. panta 3. punktā un 33. panta 3. punktā ir uzsvērtā būtiskā loma, kas organizācijām, kuras pārstāv personas ar invaliditāti, ir jāiesaistās Konvencijas īstenošanas un uzraudzības procesā. Dalībvalstīm ir jānodrošina, ka tās rūpīgi apspriežas un aktīvi iesaista organizācijas, kas pārstāv plašu sabiedrības daļu, tostarp bērnus, personas ar autismu, personas ar ģenētisku vai neiroloģisku slimību, personas ar retām un hroniskām slimībām, personas ar albīnismu, lesbietes, gejus, biseksuālas personas, transpersonas vai interseksuālas personas, pamatiedzīvotājus, lauku apvidu iedzīvotājus, vecāka gadagājuma cilvēkus, sievietes, bruņotu konfliktu upurus, kā arī personas, kuras pārstāv etnisko minoritāti vai kurām ir migrantu izcelsme. Tikai tādā gadījumā var cerēt, ka jebkāda diskriminācija, tostarp multiplā un krusteniskā diskriminācija, tiks novērsta.

34. Dalībvalstīm ir informēšanas pienākums saistībā ar Konvencijas 5. pantu, proti, tām ir jāvāc un jāanalizē atbilstoši dati un izpētes informācija, lai identificētu nevienlīdzību, diskriminējošu praksi un nelabvēlīgas situācijas, kā arī analizētu tādu pasākumu efektivitāti, kas veicina vienlīdzību. Komiteja ir novērojusi, ka daudzās dalībvalstīs trūkst atjauninātu datu par diskrimināciju invaliditātes dēļ un ka bieži vien gadījumos, kad valsts tiesību akti un noteikumi to pieļauj, netiek nošķirti traucējumi, sociālais dzimums, dzimums, dzimumidentitāte, etniskā piederība, reliģija, vecums vai citas identitātes šķautnes. Šādi dati un to analīze ir izšķiroši svarīgi, lai izstrādātu efektīvus pasākumus diskriminācijas novēršanai un vienlīdzības nodrošināšanai.

35. Tāpat dalībvalstīm vajadzētu veikt atbilstīgu izpēti par diskrimināciju invaliditātes dēļ un par personu ar invaliditāti tiesībām uz vienlīdzību. Ar pētniecības programmām izpētes procesā ir jāintegrē personas ar invaliditāti, sākot no programmu izstrādes posma, lai nodrošinātu to jēgpilnu līdzdalību pētniecībā. Īstenojot iekļaujošu un līdzdalību veicinošu izpētes procesu, būtu jānodrošina droša telpa dalībniekiem un galvenā uzmanība jāpievērš personu ar invaliditāti reālajai pieredzei un vajadzībām.

VII. Saistība ar citiem konkrētiem Konvencijas pantiem

A. Konvencijas 6. pants par sievietēm ar invaliditāti

36. Sievietes un meitenes ar invaliditāti ir tā personu ar invaliditāti grupa, kura visbiežāk saskaras ar multiplo un krustenisko diskrimināciju.¹⁰ 6. pants ir caurvijošs, un tas jāņem vērā saistībā ar visiem Konvencijas noteikumiem.¹¹ Lai gan termins “multiplā diskriminācija” ir minēts tikai 6. pantā, multiplā un krusteniskā diskriminācija var notikt saistībā ar diviem vai vairākiem iemesliem. 6. pants ir saistošs pants par vienlīdzību un nediskrimināciju, kas aizliedz diskrimināciju pret sievietēm un meitenēm ar invaliditāti un nosaka, ka dalībvalstīm ir jāveicina gan iespēju, gan rezultātu vienlīdzība. Turklāt 6. pants, tāpat kā 7. pants, ir jāskata

¹⁰ Sk. Sieviešu diskriminācijas izskaušanas komitejas Vispārējo ieteikumu Nr. 28 (2010) par dalībvalstu pamatpienākumiem saskaņā ar Konvencijas 2. pantu, 31. punktu.

¹¹ Sk. Vispārējo komentāru Nr. 3, 12. punktu.

ilustratīvi, nevis izsmeloši, un tajā ir izklāstīti pienākumi attiecībā uz abiem spilgtajiem multiplās un krusteniskās diskriminācijas piemēriem.

B. Konvencijas 7. pants par bērniem ar invaliditāti

37. Bērni ar invaliditāti nereti piedzīvo multiplo un krustenisko diskrimināciju. Dalībvalstīm ir jāaizliedz jebkāda veida diskriminācija invaliditātes dēļ, kas ir īpaši vērsta pret bērniem; jānodrošina efektīvi un pieejami tiesiskās aizsardzības līdzekļi; jāvairo sabiedrības un profesionāļu izpratne, lai novērstu un izskaustu diskrimināciju. Piemēram, daudzās dalībvalstīs bērnus var likumīgi aizskart, atsaucoties uz “disciplīnu” vai “drošību” (piemēram, ierobežot). Šāds fizisks sods nereti nesamērīgi skar bērnus ar invaliditāti. Dalībvalstīm ir jāaizliedz jebkāda veida miesas sodi, kā arī cietsirdīga, necilvēcīga un cieņu pazemojoša attieksme pret bērniem jebkādos apstākļos, un jānodrošina atbilstoši pasākumi, kurus veic šā aizlieguma izpildei.

38. Bērnu tiesību konvencijas 3. pantā ietvertais jēdziens par bērna interesēm būtu jāattiecina uz bērniem ar invaliditāti, rūpīgi ņemot vērā viņu apstākļus.¹² Dalībvalstīm būtu jāveicina invaliditātes aspekta integrēšana vispārējos tiesību aktos un politikas nostādnēs par bērniem un pusaudžu gadiem. Tomēr uz interešu aspektu nevajadzētu atsaukties, lai liegtu bērniem, īpaši meitenēm ar invaliditāti, izmantot to tiesības uz fizisko neaizskaramību. Tas būtu jāizmanto, lai nodrošinātu, ka bērni ar invaliditāti ir informēti, ar viņiem konsultējas un viņiem ir teikšana ikdienas lēmumu pieņemšanas procesā attiecībā uz viņu situāciju. Jo īpaši dalībvalstīm būtu jārisina jautājums par vardarbību un institucionalizāciju attiecībā uz bērniem ar invaliditāti, kuriem tiek liegtas tiesības uzaugt savā ģimenē, jo tā ir uzskatāma par diskrimināciju. Dalībvalstīm vajadzētu īstenot deinstitucionalizācijas stratēģijas, ar ko bērniem palīdz dzīvot viņu ģimenēs vai alternatīvajā ģimenes aprūpē sabiedrībā. Tāpat dalībvalstīm būtu jāpieņem atbalsta pasākumi, ar ko visiem bērniem ar invaliditāti ļauj izmantot to tiesības tikt uzklautiem visos procesos, kas viņus skar, tostarp parlamentā, komitejās un politiskajās lēmumu pieņemšanas iestādēs.

C. Konvencijas 8. pants par izpratnes veidošanu

39. Diskrimināciju nevar apkarot, ja netiek veidota visu valsts pārvaldes sektoru un sabiedrības izpratne. Tāpēc visi diskriminācijas novēršanas un vienlīdzības pasākumi ir jāpapildina ar atbilstošiem izpratnes veidošanas pasākumiem un pasākumiem, ar kuriem maina vai atceļ kombinētos nievājošos stereotipus par invaliditāti, kā arī negatīvo attieksmi. Turklāt izpratnes veidošanas kampaņās ir jārisina arī jautājumi par vardarbību, kaitīgu praksi un aizspriedumiem. Dalībvalstīm būtu jāveic pasākumi, lai *inter alia* rosinātu plašsaziņas līdzekļus attēlot personas ar invaliditāti tādā veidā, kas atbilst Konvencijas mērķim, un mainīt nelabvēlīgo viedokli par personām ar invaliditāti, piemēram, to, kas viņus attēlo nepatiesi kā bīstamus sev un citiem vai kā cietējus un no aprūpes atkarīgus objektus bez neatkarības, kuri uzskatāmi par neproduktīvu ekonomisko un sociālo slogu sabiedrībai.

D. Konvencijas 9. pants par pieejamību

40. Pieejamība ir priekšnoteikums un līdzeklis, ar ko nodrošināt *de facto* vienlīdzību visām personām ar invaliditāti. Lai personas ar invaliditāti varētu efektīvi piedalīties sabiedriskajā dzīvē, dalībvalstīm ir jārisina jautājums par radītās vides, sabiedriskā transporta, kā arī informācijas un komunikācijas pakalpojumu pieejamību, jo tiem ir jābūt tādiem, kas ir

¹² Sk. Bērnu tiesību komitejas Vispārējo komentāru Nr. 14 (2013) par bērnu tiesībām uz to, lai primārais apsvērums būtu viņu intereses.

pieejami un kurus var izmantot visas personas ar invaliditāti vienlīdzīgi ar citiem. Komunikācijas pakalpojumu pieejamība ietver sociālā un saziņas atbalsta nodrošināšanu.

41. Kā minēts iepriekš, pieejamība un saprātīgs pielāgojums ir divi atšķirīgi tiesību aktu un politikas nostādņu jēdzieni vienlīdzības jomā:

- a) pieejamības pienākums ir saistīts ar grupām; tas ir jāīsteno pakāpeniski, un tā ir beznosacījuma norma;
- b) savukārt saprātīga pielāgojuma pienākums ir individualizēts, to nekavējoties piemēro visām tiesībām, un uz to attiecas samērīguma princips.

42. Radītās vides, sabiedriskā transporta un informācijas un komunikācijas pakalpojumu pieejamības nodrošināšanai var būt nepieciešams laiks, tāpēc tikmēr kā tūlītēju pienākumu var veikt saprātīgu pielāgojumu, lai indivīdam nodrošinātu pieejamību. Komiteja aicina dalībvalstis ņemt vērā tās Vispārējo komentāru Nr. 2 (2014) par pieejamību.

E. Konvencijas 11. pants par riska situācijām un ārkārtas humānām situācijām

43. Riska un ārkārtas humānās situācijās ir jānodrošina nediskriminācija, ņemot vērā starptautiskajos tiesību aktos humāno tiesību jomā, tostarp humanitārajos atbrūšanas tiesību aktos, noteiktos pienākumus, lai novērstu šādās situācijās raksturīga pret personām ar invaliditāti vērstas diskriminācijas riska pieaugumu.

44. Starptautiski pārvietotām personām ar invaliditāti un/vai bēgļiem ar invaliditāti bieži vien trūkst vienlīdzīgas piekļuves pirmās nepieciešamības precēm, piemēram, ūdenim, sanitārijai, pārtikai un pajumtei. Bieži vien nepastāv vai nav pietiekami daudz pieejama higiēnas aprīkojuma, piemēram, tualešu un dušu.

45. Riska un ārkārtas humānās situācijās īpaši liels vardarbības, tostarp seksuālās vardarbības, ekspluatācijas un ļaunprātīgas izmantošanas risks, skar sievietes un meitenes ar invaliditāti, un viņām ir mazāk iespēju izmantot atveseļošanās un rehabilitācijas pakalpojumus vai tiesas pieejamību.¹³

46. Tāpēc dalībvalstīm ir pienākums visās programmās un darbībās ievērot nediskriminācijas principu. Tas nozīmē, ka valstu ārkārtas situāciju protokolos ir jāiekļauj personas ar invaliditāti vienlīdzīgi ar citiem, lai pilnībā atzītu personas ar invaliditāti evakuācijas scenārijos, nodrošinātu pieejamu informāciju, saziņas palīdzības līnijas un uzticības tālruņus, nodrošinātu, ka ārkārtas humānās situācijās humānā palīdzība personām ar invaliditāti tiek izdalīta pieejami un nediskriminējoši, kā arī nodrošinātu, ka personām ar invaliditāti ir iespēja pagaidu patversmēs un bēgļu nometnēs izmantot ūdeni, sanitārās un higiēnas iekārtas. Pēc ārkārtas situāciju novēršanas ir īpaši svarīgi atjaunot pieejamību, lai garantētu personu ar invaliditāti vienlīdzību sabiedrībā. Lai nodrošinātu šos elementus, dalībvalstīm ir cieši jāsadarbojas ar personām ar invaliditāti, izmantojot organizācijas, kuras viņus pārstāv, izstrādājot un īstenojot, uzraugot un novērtējot ar ārkārtas situācijām saistītos tiesību aktus un politiku.

F. Konvencijas 12. pants par vienlīdzīgu tiesībspējas atzīšanu

47. Tiesības uz rīcībspēju ir pamattiesības, kas jānodrošina, lai persona varētu izmantot gandrīz visas pārējās Konvencijā paredzētās tiesības, tostarp tiesības uz vienlīdzību un nediskrimināciju. 5. un 12. pants ir būtiski saistīti, jo vienlīdzība likuma priekšā attiecas uz rīcībspējas izmantošanu visām personām ar invaliditāti vienlīdzīgi ar citiem. Diskriminācija, liedzot rīcībspēju, var pastāvēt dažādos veidos, tostarp uz stāvokli balstītās, funkcionālās un

¹³ Sk. Vispārējo komentāru Nr. 3, 49.–50. punktu.

uz rezultātu balstītās sistēmās. Jebkurā no minētajām sistēmām atsakot iespēju pieņemt lēmumu invaliditātes dēļ, tiek pieļauta diskriminācija.

48. Galvenā atšķirība starp pienākumu veikt saprātīgu pielāgojumu, ko paredz Konvencijas 5. pants, un atbalstu, kas nodrošināms personām ar invaliditāti, kuras izmanto savu rīcībspēju, kā norādīts 12. panta 3. punktā, ir tāda, ka 12. panta 3. punktā paredzētais pienākums nav ierobežots. Tas, ka atbalsts rīcībspējas izmantošanai var radīt nesamērīgu vai nepamatotu slogu, neietekmē prasību sniegt šādu atbalstu.

49. Lai nodrošinātu saskanību Konvencijas 5. un 12. panta starpā, dalībvalstīm vajadzētu:

- a) pārveidot pašreizējos tiesību aktus, lai aizliegtu diskriminējošu rīcībspējas atteikumu, kura pamatā ir uz stāvokli balstīti, funkcionāli vai uz rezultātu balstīti modeļi. Attiecīgā gadījumā tie jāaizstāj ar atbalstītās lēmumu pieņemšanas modeļiem, ņemot vērā vispārējo pieaugušu cilvēku rīcībspēju bez jebkāda veida diskriminācijas;
- b) nodrošināt resursus atbalstītās lēmumu pieņemšanas sistēmām, lai palīdzētu personām ar invaliditāti orientēties pašreizējās tiesību sistēmās. Tiesību aktu pieņemšanai un resursu piešķiršanai šādiem pakalpojumiem vajadzētu būt atbilstošiem pamata noteikumiem, kas minēti Vispārējā komentāra Nr. 1 (2014) par vienlīdzīgu tiesībspējas atzīšanu 29. punktā. Tas ietver to, ka jebkuras atbalsta sistēmas pamatā ir to personu tiesību, vēlmju un prioritāšu īstenošana, kuras saņem atbalstu, nevis tas, ko uzskata par šo personu interesēs esošu. Vēlmju un prioritāšu labākajai interpretācijai vajadzētu aizstāt interešu jēdzienu visos jautājumos, kas ir saistīti ar pieaugušiem cilvēkiem, ja personas gribu un prioritātes nav iespējams noteikt praktiski;
- c) nodrošināt aizsardzību pret diskrimināciju, paredzot pieejamu, tostarp vietējā mērogā pieejamu, kvalitatīvu bezmaksas juridisko konsultāciju tīklu ar zemām līdzdalības prasībām vai juridisko palīdzību, kuru nodrošinot, vērā ņem minēto personu gribu un prioritātes un aizsargā viņu procesuālās tiesības (tiesības uz rīcībspēju) tādā pašā līmenī, kā attiecībā uz cita veida juridisko pārstāvību. Dalībvalstīm ir pastāvīgi jānodrošina, ka aizsardzības instrumentu pamatā nav rīcībspējas atņemšana vai cita veida tiesas pieejamības liegšana personām ar invaliditāti.

50. Apmācība un izglītība būtu jānodrošina attiecīgajām aģentūrām, piemēram, juridisko lēmumu pieņēmējiem, pakalpojumu sniedzējiem un citām ieinteresētajām personām. Dalībvalstu pienākums ir nodrošināt visu sabiedrībā pieejamo preču un pakalpojumu, tostarp 12. panta 5. punktā minēto preču un pakalpojumu, vienādu izmantojamību, proti, to preču, kas personām ar invaliditāti tiek īpaši liegtas, piemēram, īpašuma vai ar finanšu lietām saistītu pakalpojumu, piemēram, hipotēkas, izmantojamību. 25. panta e) apakšpunktā minēts vēl viens pakalpojums, kas personām ar invaliditāti parasti nav pieejams, proti, dzīvības apdrošināšana un (privātā) veselības apdrošināšana. Dalībvalstīm ir jāīsteno aktīva, visaptveroša pieeja, lai nodrošinātu preču un pakalpojumu vienādu izmantojumu privātajā sektorā. Tas nozīmē, ka ir jāstiprina diskriminācijas novēršanas tiesību akti, jo tie attiecas arī uz privāto sektoru. Lai atrastu partnerus, kuri ir ieinteresēti mainīt situāciju, būtu jāsadarbojas ar arodbiedrībām un citiem dalībniekiem.

G. Konvencijas 13. pants par tiesas pieejamību

51. 5. pantā minētās tiesības un pienākumi saistībā ar vienlīdzību un nediskrimināciju rada īpašus jautājumus saistībā ar 13. pantu, kurā cita starpā pausts aicinājums nodrošināt procesuālus un vecumam atbilstošus pielāgojumus. Minētie pielāgojumi ir atšķirami no saprātīga pielāgojuma, jo uz procesuāliem pielāgojumiem neattiecas samērīguma princips. Procesuāls pielāgojums ir, piemēram, dažādu tādu saziņas metožu atzīšana, ko personas ar invaliditāti izmanto tiesās un tribunālos. Vecumam atbilstošs pielāgojums var būt tādas

informācijas izplatīšana par sūdzību iesniegšanas mehānismiem un tiesas pieejamību, kurā lietota vecumam atbilstoša un vienkārša valoda.

1. Konvencijas 13. panta 1. punkts.

52. Lai nodrošinātu efektīvu tiesas pieejamību, procesam ir jābūt tādām, kas pieļauj līdzdalību un ir pārskatāmas. Līdzdalību veicinoši pasākumi ir:

- a) informācijas sniegšana saprotamā un pieejamā veidā;
- b) dažādu saziņas veidu atzīšana un pielāgošana;
- c) fiziska pieejamība visos procesa posmos;
- d) finansiāla palīdzība situācijās, kad attiecīgā gadījumā ir nepieciešama juridiskā palīdzība un tiek veikta tiesību aktos paredzēta līdzekļu un lietas apstākļu pārbaude.

53. Pasākumi, kas būtu piemēroti, lai aizsargātu personas, kuras nespēj pašas sevi pasargāt no diskriminācijas, pat ja atbalsts tiek sniegts, vai kuru iespējas ir ļoti ierobežotas baiļu vai šādu mēģinājumu radītu negatīvu seku dēļ, ir pasākumi sabiedrības interesēs (*actio popularis*).

54. Turklāt, lai nodrošinātu pārskatāmību, dalībvalstīm, īstenojot pasākumus, ir jānodrošina, ka visa būtiskā informācija ir pieejama un visi attiecīgie noziegumi, lietas un tiesas rīkojumi tiek atbilstīgi reģistrēti un paziņoti.

2. Konvencijas 13. panta 2. punkts.

55. Lai veicinātu tiesību un pienākumu atbilstošu ievērošanu un īstenošanu, ir jāapmāca tiesībaizsardzības iestāžu darbinieki, jāvairo tiesību turētāju izpratne un jāveido pienākuma veicēju spējas. Atbilstošā apmācībā būtu jāietver šādi jautājumi:

- a) savstarpīguma sarežģītība un tas, ka persona nav jāidentificē, balstoties uz traucējumiem vien. Izpratnes veidošanai par savstarpīguma aspektiem ir jābūt saistītai ar konkrētiem diskriminācijas un apspiešanas veidiem;
- b) personu ar invaliditāti dažādība un viņu individuālās vajadzības, lai nodrošinātu faktisku piekļuvi visiem tiesu sistēmas aspektiem vienlīdzīgi ar citiem;
- c) personu ar invaliditāti patstāvība un rīcībspējas nozīmība visiem;
- d) efektīvas un jēgpilnas saziņas būtiskums sekmīgai iekļaušanai;
- e) pasākumi, ko pieņem, lai darbiniekiem, tostarp juristiem, maģistrātiem, tiesnešiem, cietuma darbiniekiem, zīmju valodas tulkjiem, kā arī policijas darbiniekiem un labošanas sistēmā strādājošajiem nodrošinātu efektīvu apmācību par personu ar invaliditāti tiesībām.

H. Konvencijas 14. pants par personas brīvību un neaizskaramību, 15. pants par tiesībām netikt pakļautam spīdzināšanai vai nežēlīgiem, necilvēcīgiem vai cieņu pazemojošiem apiešanās un sodīšanas veidiem, 16. pants par tiesībām netikt pakļautam ekspluatācijai, vardarbībai un ļaunprātīgai izmantošanai un 17. pants par personas integritātes aizsardzību

56. Personas ar invaliditāti var nesamērīgi saskarties ar vardarbību, ļaunprātīgu izmantošanu vai cita veida cietsirdīgu un cieņu pazemojošu sodu, kas var izpausties kā ierobežošana, nošķiršana vai vardarbīgs uzbrukums. Komiteja jo īpaši pauž īpašas bažas par turpmāk minētajām darbībām, ko pret personām ar invaliditāti, tostarp bērniem, veic traucējumu dēļ un kas atbilstoši definīcijai ir uzskatāma par diskriminējošu rīcību, proti: bērnu ar invaliditāti nošķiršana no ģimenes un piespiedu ievietošana institūcijās; brīvības atņemšana; spīdzināšana

vai cietsirdīga, necilvēcīga vai cieņu pazemojoša izturēšanās vai sods; vardarbība pret personām ar invaliditāti un šādu personu piespiedu ārstēšana garīgās veselības iestādēs un ārpus tām. Dalībvalstīm ir jāveic visi atbilstošie pasākumi, lai pasargātu personas ar invaliditāti no visa veida ekspluatācijas, vardarbības un ļaunprātīgas izmantošanas un lai novērstu to. Piespiedu korektīvā invaliditātes ārstēšana būtu jāaizliedz.

I. Konvencijas 19. pants par neatkarīgu dzīvi un iekļaušanu sabiedrībā

57. Konvencijas 19. pantā vēlreiz apstiprina, ka personas ar invaliditāti nedrīkst diskriminēt un ir jāatzīst viņu vienādās tiesības uz patstāvīgu dzīvi, pilnībā iekļaujoties un piedaloties sabiedrības dzīvē. Lai varētu īstenot tiesības uz neatkarīgu dzīvi un iekļaušanu sabiedrībā, dalībvalstīm ir jāīsteno efektīvi un atbilstoši pasākumi, lai veicinātu personu ar invaliditāti tiesību pilnīgu izmantošanu, kā arī šo personu pilnīgu iekļaušanu un līdzdalību sabiedrības dzīvē. Tas nozīmē, ka ir jāīsteno deinstitucionalizācijas stratēģijas un saskaņā ar Komitejas Vispārējo komentāru Nr. 5 (2017) par neatkarīgu dzīvi un iekļaušanu sabiedrībā jāpiešķir resursi neatkarīgas dzīves atbalsta pakalpojumiem, pieejamiem mājokļiem par pieņemamu cenu un atbalsta pakalpojumiem ģimenes aprūpētājiem, kā arī iekļaujošas izglītības pieejamībai.

58. Konvencijas 19. pantā atzīst tiesības personai nedzīvot konkrētos sadzīves apstākļos tās invaliditātes dēļ. Institucionalizācija ir diskriminējoša, jo liecina par nespēju sabiedrībā radīt atbalstu un pakalpojumus personām ar invaliditāti, kuras ir spiestas atteikties no līdzdalības sabiedriskajā dzīvē, lai saņemtu ārstēšanu. Personu ar invaliditāti institucionalizācija, izvirzot to kā priekšnoteikumu valsts sektora garīgās veselības aprūpes pakalpojumu saņemšanai, uzskatāma par atšķirīgu izturēšanos invaliditātes dēļ un tāpēc ir diskriminējoša.

59. Īstenojot uz cilvēktiesībām balstītu pieeju, atbilstības kritēriji un kārtība atbalsta pakalpojumu saņemšanai ir jādefinē nediskriminējoši, un galvenā uzmanība ir jāpievērš personas vajadzībām, nevis traucējumiem. Atbalsta pakalpojumu izveides pamatā ir jābūt personai, turklāt tiem jābūt vecumam un dzimumam piemērotiem, kā arī attiecīgajai kultūrai atbilstošiem.

60. Dalībvalstīm būtu jāaizliedz un jānovērš, ka trešās personas uzliek praktiskus vai procesuālus šķēršļus neatkarīgai dzīvei un iekļaušanai sabiedrībā, piemēram, būtu jānodrošina, ka sniegtie pakalpojumi ir atbilstoši neatkarīgai dzīvei sabiedrībā un ka personām ar invaliditāti netiek liegta iespēja īrēt mājokli, un viņi mājokļu tirgū neatrodas nelabvēlīgā situācijā.

J. Konvencijas 23. pants par cieņu pret dzīvesvietu un ģimeni

61. Bieži vien personas ar invaliditāti saskaras ar diskrimināciju, īstenojot savas tiesības stāties laulībā vai kļūt par vecākiem un uzturēt ģimeni, jo ir spēkā diskriminējoši tiesību akti, politikas nostādnes un administratīvi pasākumi. Nereti uzskata, ka vecāki, kuriem ir invaliditāte, nav piemēroti vai nespēj rūpēties par saviem bērniem. Bērna un vecāku nošķiršana bērna, vecāku vai abu pušu invaliditātes dēļ ir diskriminācija un pretrunā 23. pantam.

62. Tāpat arī bērnu ievietošana institūcijās viņu traucējumu dēļ ir diskriminācijas veids, ko aizliedz Konvencijas 23. panta 5. punkts. Dalībvalstīm jānodrošina, ka vecākiem ar invaliditāti un vecākiem, kuru bērniem ir invaliditāte, ir pieejams nepieciešamais atbalsts sabiedrībā, lai rūpētos par saviem bērniem.

K. Konvencijas 24. pants par izglītību

63. Dažu valstu nespēja nodrošināt izglītojamajiem ar invaliditāti, tostarp izglītojamajiem ar redzamu un neredzamu invaliditāti, kā arī tiem, kuri saskaras ar multiplo diskrimināciju,

vienlīdzīgu piekļuvi vispārīzglītojošajai skolai ar iekļaujošu un kvalitatīvu izglītību, ir diskriminācija, kas ir pretrunā Konvencijas mērķiem, turklāt ir tiešā pretrunā 5. un 24. pantam. Konvencijas 5. panta 1. punkts mijiedarbojas ar tās 24. pantu un nosaka, ka dalībvalstīm ir jālikvidē visi diskriminējošie šķēršļi, tostarp juridiskie un sociālie šķēršļi iekļaujošai izglītībai.

64. Nošķirtās izglītības modeļi, kas izglītojamajiem ar invaliditāti liedz pieeju vispārīzglītojošai un iekļaujošai izglītībai invaliditātes dēļ ir pretrunā Konvencijas 5. panta 2. punktam un 24. panta 1. punkta a) apakšpunktam. 5. panta 3. punkts paredz, ka dalībvalstis veic visus atbilstošos pasākumus, lai nodrošinātu, ka tiek veikts saprātīgs pielāgojums. Attiecībā uz personām ar invaliditāti minētās tiesības ir nostiprinātas 24. panta 2. punkta b) apakšpunktā, kur teikts, ka dalībvalstis personām ar invaliditāti nodrošina iekļaujošu izglītību vienlīdzīgi ar citiem sabiedrībā, kurā tās dzīvo. Minēto mērķi var sasniegt, veicot saprātīgus pielāgojumus atbilstoši indivīdu vajadzībām saskaņā ar 24. panta 2. punkta c) apakšpunktu un izveidojot jaunu un iekļaujošu vidi atbilstoši universālajam dizainam. Standarta novērtēšanas sistēmas, tostarp iestājekšāmeni, kas tieši vai netieši izslēdz izglītojamos ar invaliditāti, ir diskriminējoši un pretrunā 5. un 24. pantam. Dalībvalstu pienākumi neattiecas tikai uz skolu vidi. Dalībvalstīm ir jānodrošina skolas transporta pieejamība visiem izglītojamajiem ar invaliditāti, ja sociāli vai ekonomiski šķēršļi ierobežo pārvadāšanas iespējas.

65. Lai izglītojošā vidē nodrošinātu nedzirdīgu bērnu vienlīdzību un nediskrimināciju, ir jānodrošina mācību vide, kurā viņus un viņu nedzirdīgos vienaudžus māca, izmantojot zīmju valodu, un kurā piemēru rāda pieauguši nedzirdīgie. Zīmju valodas lietpratēju trūkums nedzirdīgu bērnu skolotāju vidū un nepieejama skolas vide izslēdz nedzirdīgus bērnus, un tāpēc ir uzskatāma par diskrimināciju. Komiteja aicina dalībvalstis, veicot pasākumus 5. un 24. pantā paredzēto saistību pildīšanai, ņemt vērā tās Vispārējo komentāru Nr. 4 (2016) par tiesībām uz iekļaujošu izglītību.

L. Konvencijas 25. pants par veselību

66. Saskaņā ar Konvencijas 5. un 25. pantu dalībvalstu pienākums ir aizliegt un novērst veselības aprūpes pakalpojumu diskriminējošu atteikumu personām ar invaliditāti, un nodrošināt dzimumam atbilstīgus veselības aprūpes pakalpojumus, tostarp tos, kas saistīti ar seksuālo un reproduktīvo veselību un tiesībām. Tāpat dalībvalstīm ir jānovērš diskriminācija, ar ko tiek pārkāptas personu ar invaliditāti tiesības un ierobežotas viņu tiesības uz veselību, jo tiek pārkāptas viņu tiesības saņemt veselības aprūpi, balstoties uz brīvu un apzinātu piekrišanu,¹⁴ vai nav pieejams aprīkojums, saziņa vai informācija.¹⁵

M. Konvencijas 27. pants par darbu un nodarbinātību

67. Lai nodrošinātu *de facto* vienlīdzību Konvencijas izpratnē, dalībvalstīm ir jānodrošina, ka diskriminācija invaliditātes dēļ nepastāv arī saistībā ar darbu un nodarbinātību.¹⁶ Lai veiktu 5. panta 3. punktā paredzētu saprātīgu pielāgojumu un nodrošinātu vai paātrinātu *de facto* vienlīdzību darba vidē, kā noteikts 5. panta 4. punktā, dalībvalstīm vajadzētu:

- a) atvieglot pāreju no nošķirtas darba vides personām ar invaliditāti un atbalstīt viņu iesaistīšanos atklātā darba tirgū, un tikmēr arī nodrošināt darba tiesību tūlītēju

¹⁴ Sk. Vispārējo komentāru Nr. 1, 41. punktu.

¹⁵ Sk. Vispārējo komentāru Nr. 2, 40. punktu.

¹⁶ Sk. Starptautiskās Darba organizācijas 1958. gada Konvenciju (Nr. 111) par diskrimināciju (attiecībā uz nodarbinātību un nodarbošanos) un 1983. gada Konvenciju Nr. 159 par profesionālo rehabilitāciju un nodarbinātību (personām ar invaliditāti).

-
- piemērošanu minētajiem apstākļiem;
- b) veicināt tiesības uz atbalstītu nodarbinātību, tostarp palīdzību darbā, darba apmācību un profesionālās kvalifikācijas programmām; aizsargāt darba ņēmēju ar invaliditāti tiesības; un nodrošināt tiesības uz brīvi izvēlētu nodarbinātību;
 - c) nodrošināt, ka personu ar invaliditāti atalgojums nav mazāks par attiecīgo minimālo algu un viņi, sākot darba gaitas, nezaudē priekšrocības, ko sniedz pabalsti invaliditātes gadījumā;
 - d) īpaši atzīt, ka saprātīga pielāgojuma atteikums ir diskriminācija, un aizliegt multiplo un krustenisko diskrimināciju un uzmākšanos;
 - e) nodrošināt personām ar invaliditāti atbilstošu, nediskriminējošu pāreju uz nodarbinātību un nodarbinātības pārtraukšanu. Dalībvalstīm ir jānodrošina efektīva piekļuve pabalstiem un tiesībām, piemēram, pensijai vai bezdarbnieku pabalstiem. Šādas tiesības nedrīkst pārkāpt, izslēdzot no nodarbinātības un tādējādi vēl vairāk saasinot izslēgšanas situāciju;
 - f) veicināt darbu iekļaujošā un pieejamā, drošā un veselīgā darba vidē valsts un privātajā sektorā;
 - g) nodrošināt, ka personām ar invaliditāti ir vienlīdzīgas karjeras iespējas, regulāri rīkojot novērtēšanas sanāksmes ar viņu vadītājiem un visaptverošas stratēģijas ietvaros definējot sasniedzamos mērķus;
 - h) nodrošināt piekļuvi apmācībai, atkārtotai apmācībai un izglītībai, tostarp profesionālajai izglītībai un spēju veidošanai darbiniekiem ar invaliditāti, un nodrošināt apmācību jautājumos par personu ar invaliditāti nodarbināšanu un par saprātīgiem pielāgojumiem, kas veicami darba devējiem, darba devējus un darba ņēmējus pārstāvošajām organizācijām, apvienībām un kompetentajām iestādēm;
 - i) censties īstenot vispārēji piemērojamus profesionālās veselības un drošības pasākumus personām ar invaliditāti, tostarp īstenot profesionālās drošības un veselības noteikumus, kas nav diskriminējoši un iekļauj personas ar invaliditāti;
 - j) atzīt personu ar invaliditāti tiesības uz arodbiedrību pieejamību.

N. Konvencijas 28. pants par pienācīgu dzīves līmeni un sociālo aizsardzību

68. Kā teikts Komitejas Vispārējā komentāra Nr. 3 59. punktā, nabadzība ir gan multiplo diskrimināciju veidojošs faktors, gan tās sekas. Nespēja īstenot personu ar invaliditāti tiesības uz pienācīgu dzīves līmeni sev un viņu ģimenēm ir pretrunā Konvencijas mērķiem. Šī nespēja rada īpašas bažas attiecībā uz personām ar invaliditāti, kuras dzīvo galējā nabadzībā vai trūkumā. Lai sasniegtu pienācīgu un citiem līdzvērtīgu dzīves līmeni, personām ar invaliditāti parasti rodas papildu izdevumi. Tas ir jo īpaši nelabvēlīgi bērniem vai vecāka gadagājuma sievietēm ar invaliditāti, kuras dzīvo galējas nabadzības apstākļos un trūkumā. Dalībvalstīm ir jāveic efektīvi pasākumi, lai personas ar invaliditāti varētu saistītās papildu izmaksas. Dalībvalstīm ir nekavējoties jārīkojas, lai personām ar invaliditāti, kuras dzīvo galējas nabadzības apstākļos un trūkumā, nodrošinātu pamata iztikas minimumu pienācīgas pārtikas, apģērba un mājokļa ziņā¹⁷.

69. Attiecībā uz sociālo aizsardzību dalībvalstīm ir pienākums nodrošināt pamata aizsardzības minimumu.

O. Konvencijas 29. pants par līdzdalību politiskajā un sabiedriskajā dzīvē

¹⁷ Sk. Ekonomisko, sociālo un kultūras tiesību komitejas Vispārējo komentāru Nr. 3 (1990) par dalībvalstu pienākumu būtību, 10. punktu.

70. Izslēgšana no vēlēšanu procesiem cita veida līdzdalības politiskajā dzīvē ir bieži novērojams piemērs diskriminācijai invaliditātes dēļ. Šāda izslēgšana bieži vien ir saistīta ar rīcības spējas atteikšanu vai ierobežošanu. Dalībvalstīm būtu jāizvirza mērķis:

- a) pārveidot tiesību aktus, stratēģijas un noteikumus, ar kuriem personas ar invaliditāti sistemātiski izslēdz no vēlēšanām un/vai kandidēšanas vēlēšanās;
- b) nodrošināt, ka vēlēšanu process ir pieejams visām personām ar invaliditāti, tostarp pirms vēlēšanām, to laikā un pēc tām;
- c) veikt saprātīgus pielāgojumus atsevišķām personām ar invaliditāti un nodrošināt atbalsta pasākumus, kuru pamatā ir personas ar invaliditāti individuālās vajadzības piedalīties politiskajā un sabiedriskajā dzīvē;
- d) atbalstīt organizācijas, kas pārstāv personas ar invaliditāti, politiskās līdzdalības pasākumos valsts, reģionālajā un starptautiskajā līmenī, un sadarboties ar tām šajā jomā, tostarp konsultēties ar minētajām organizācijām jautājumos, kas tiešā veidā skar personas ar invaliditāti;
- e) izstrādāt informācijas sistēmas un tiesību aktus, kas ļauj personām ar invaliditāti pastāvīgi piedalīties politiskajā dzīvē, tostarp vēlēšanu starplaikā.

P. Konvencijas 31. pants par statistiku un datu vākšanu

71. Datu vākšana un analīze ir būtiski pasākumi diskriminācijas novēršanas politikas un tiesību aktu uzraudzībai. Dalībvalstīm vajadzētu vākt un analizēt datus, kas ir jāiedala pēc invaliditātes un transversālām kategorijām. Iegūtajiem datiem vajadzētu sniegt informāciju par visa veida diskrimināciju. Iegūtajiem datiem vajadzētu būt plašiem un ietvert statistikas datus, aprakstus un cita veida datus, piemēram, rādītājus, lai novērtētu jaunu vai esošo iniciatīvu un stratēģiju īstenošanas un uzraudzības progresu un efektivitāti. Jāizstrādā invaliditāti iekļaujoši rādītāji, un tie jāizmanto atbilstīgi tam, kā noteikts Ilgtspējīgas attīstības programmā 2030. gadam. Datu struktūrai, vākšanai un analīzei jābūt līdzdalību veicinošai, proti, tā jāveic rūpīgi un jāēgpilni apspriežoties ar organizācijām, kas pārstāv personas ar invaliditāti. Nereti pētījumos un apsekojumos, kuros vāc datus, netiek ietvertas personas ar invaliditāti, tostarp bērni, kas dzīvo slēgtās vietās, piemēram, institūcijās vai psihiatriskajās slimnīcās. Viņi būtu sistemātiski jāiekļauj šādos apsekojumos.

Q. Konvencijas 32. pants par starptautisko sadarbību

72. Visos starptautiskās sadarbības pasākumos, tostarp Ilgtspējīgas attīstības programmā 2030. gadam, ir jāņem vērā personas ar invaliditāti, un minētajiem pasākumiem ir jābūt šīm personām pieejamiem un Konvencijai atbilstoši. Dalībvalstīm ir jāizstrādā uzraudzības sistēma ar cilvēktiesību rādītājiem, un īpaši kritēriji un mērķi katram rādītājam, kas ir atbilstoši 10. Ilgtspējīgas attīstības mērķim. Īstenojot starptautisko sadarbību, jebkurā gadījumā ir jātiecas veicināt nediskriminācijas tiesību aktus un politikas nostādnes, ar ko tiecas nodrošināt pilnīgu iekļaušanu atbilstoši Konvencijai un Ilgtspējīgas attīstības programmai 2030. gadam, kā arī citām saistītajām starptautiskajām cilvēktiesību sistēmām.

VIII. Īstenošana valsts līmenī

73. Ņemot vērā iepriekš minēto normatīvo saturu un saistības, dalībvalstīm jāveic turpmāk norādītie pasākumi, lai nodrošinātu Konvencijas 5. panta pilnīgu īstenošanu, proti:

- a) jāveic pētījumi par valsts tiesību aktu un prakses saskaņošanu ar Konvenciju, jāatceļ diskriminējoši tiesību akti, kas neatbilst Konvencijai, un jāmaina vai jāatceļ paražas un prakse, ar ko diskriminē personas ar invaliditāti;

-
- b) jāizstrādā tiesību akti diskriminācijas novēršanas jomā, ja tādu nav, un jāievieš invaliditāti iekļaujoši tiesību akti diskriminācijas novēršanas jomā ar plašu personisko un faktisko tvērumu, kā arī jāparedz efektīvi tiesiskās aizsardzības līdzekļi. Minētie tiesību akti var būt efektīvi tikai tad, ja to pamatā ir tāda invaliditātes definīcija, kurā iekļauj tos, kuriem ir ilgtermiņa fiziski, tostarp psihosociāli, intelektuāli vai sensori traucējumi, un šādā definīcijā būtu jāiekļauj iepriekšēja, pašreizēja, nākotnē iespējama un potenciāla invaliditāte, kā arī personas, kuras ir saistītas ar personām ar invaliditāti. Personām, kuras saistībā ar diskrimināciju invaliditātes dēļ tiek padarītas par upuriem un vēlas saņemt tiesisku aizsardzību, nevajadzētu uzlikt slogu pierādīt “pietiekami lielu invaliditāti”, lai izmantotu likumā paredzētās aizsardzības priekšrocības. Ar invaliditāti iekļaujošiem tiesību aktiem diskriminācijas novēršanas jomā paredz aizliegt un novērst diskrimināciju, nevis pievērsties konkrētai aizsargātai grupai. Tāpēc ar plašiem traucējumiem saistīta invaliditātes definīcija ir saskaņā ar Konvenciju;
- c) jānodrošina, ka tiesību akti diskriminācijas novēršanas jomā attiecas gan uz privātām, gan valsts sfērām, ietver dažādas jomas, tostarp izglītību, nodarbinātību, kā arī preces un pakalpojumus, un novērš ar invaliditāti saistītu diskrimināciju, piemēram, izglītības nošķiršanu, institucionalizāciju, rīcībspējas atteikumu vai ierobežošanu, piespiedu garīgās veselības ārstēšanu, atteikumu nodrošināt norādījumus zīmju valodā un profesionālu zīmju valodas tulkojumu, kā arī atteikumu izmantot Braila rakstu vai citu alternatīvu vai pastiprinošu saziņas veidu, līdzekli un formātu;
- d) jāveicina tradicionālās nodarbinātības un profesionālās apmācības pakalpojumu pilnīga iekļaušana, tostarp to, ar kuriem veicina uzņēmējdarbību un atbalsta kooperatīvu vai cita veida sociālās ekonomikas izveidi;
- e) jānodrošina, ka aizsardzība pret diskrimināciju personām ar invaliditāti atbilst tādiem pašiem standartiem, kā aizsardzība citām sociālajām grupām;
- f) jāizstrādā un jāīsteno zināšanu un spēju veidošanas programmas, tostarp valsts iestāžu darbinieku un neformālās ekonomikas dalībnieku apmācībai, lai nodrošinātu atbilstību Konvencijai. Izpratnes un spēju veidošanas pasākumi būtu jāizstrādā un jāīsteno, šajā procesā jāēģilni iesaistot personas ar invaliditāti un organizācijas, kas pārstāv dažādas personas ar invaliditāti, un tas ir svarīgi, lai veidotu iecietības un daudzveidības kultūru, kas ir diskriminācijas novēršanas tiesību aktu un politikas pamatā;
- g) jāpārbauga to sūdzību skaits, kas iesniegts par diskrimināciju invaliditātes dēļ, attiecībā pret vispārējo sūdzību skaitu, iedalot pēc dzimuma, vecuma, apzinātajiem šķēršļiem un nozares, kurā iespējamā diskriminācija ir notikusi. Jāsniedz informācija par lietām, kuras atrisinātas ārpus tiesas un tiesā, un kuras tiek izskatītas, kā arī jāsniedz informācija par to spriedumu skaitu, kuros paredz kompensācijas vai sankcijas;
- h) jāizveido pieejami un efektīvi tiesiskās aizsardzības mehānismi un jānodrošina personām, kuras cietušas no diskriminācijas invaliditātes dēļ, tiesas pieejamība vienlīdzīgi ar citiem. Tas attiecas uz visu personu ar invaliditāti piekļuvi efektīvam tiesas un/vai administratīvajam procesam, tostarp efektīviem un pieejamiem sūdzību iesniegšanas mehānismiem, kā arī uz piekļuvi atbilstoši un attiecīgā gadījumā, kad tiek veikta likumā paredzēta līdzekļu un lietas apstākļu pārbaude, kvalitatīvai juridiskajai palīdzībai par pieņemamu cenu. Dalībvalstīm ir efektīvi un savlaicīgi jāiejaucas, ja valsts vai privātie dalībnieki ar savu rīcību vai bezdarbību pārkāpj atsevišķu personu ar invaliditāti vai šādu personu grupu tiesības uz vienlīdzību un nediskrimināciju saistībā ar pilsoniskajām un politiskajām tiesībām, kā arī ekonomiskajām, sociālajām un kultūras tiesībām. Kolektīvu tiesiskās aizsardzības līdzekļu vai kolektīvo prasību atzīšana var būtiski palīdzēt faktiski garantēt tiesas
-

-
- pieejamību situācijās, kas skar personu ar invaliditāti grupas;
- i) valsts tiesību aktos diskriminācijas novēršanas jomā jāparedz fizisku personu aizsardzība pret nelabvēlīgu attieksmi vai nelabvēlīgām sekām saistībā ar sūdzībām vai tiesvedību, kuras mērķis ir nodrošināt atbilstību vienlīdzības noteikumiem. Ar tiesību aktiem diskriminācijas novēršanas jomā būtu turklāt jānodrošina, ka zaudējuma atlīdzības saņemšana diskriminācijas upuriem netiek nepamatoti kavēta un ka viņi atkārtoti nekļūst par upuriem. Jo īpaši ir jāparedz procesuālie noteikumi, ar kuriem civilprocesā pierādīšanas pienākumu uzliek atbildētājam, nevis prasības iesniedzējam, ja pastāv fakti, kuru dēļ var pieņemt, ka ir notikusi diskriminācija;
 - j) pastiprināti konsultējoties ar organizācijām, kas pārstāv personas ar invaliditāti, valsts iestādēm cilvēktiesību aizsardzības jautājumos un citām attiecīgajām ieinteresētajām pusēm, piemēram, vienlīdzības nodrošināšanas iestādēm, ir jāizstrādā vienlīdzības nodrošināšanas politika un stratēģija, kurā iekļauj personas ar invaliditāti un kura ir šādām personām pieejama;
 - k) jāvairo visas sabiedrības, tostarp valsts ierēdņu no valsts pārvaldes sektoriem un privātā sektora pārstāvju, zināšanas par visu personu ar invaliditāti tiesību uz nediskrimināciju un vienlīdzību tvērumu, saturu un praktisko ietekmi;
 - l) jāpieņem atbilstoši pasākumi, lai regulāri un visaptveroši pārraudzītu iekļaujošu vienlīdzību. Tas ietver neapkopotu datu vākšanu un analīzi par personu ar invaliditāti situāciju;
 - m) jānodrošina, ka Konvencijas 33. pantā paredzētie valsts uzraudzības mehānismi ir neatkarīgi, un efektīvi jāiesaista organizācijas, kuras pārstāv personas ar invaliditāti, kā arī jānodrošina tām atbilstoši resursi diskriminācijas pret personām ar invaliditāti novēršanai;
 - n) jāparedz īpaša aizsardzība, kā arī jāīsteno pienācīga rūpība, lai novērstu vardarbības, ekspluatācijas un ļaunprātīgas izmantošanas, kā arī fiziskās neaizskaramības pārkāpumu gadījumus, ar kuriem saskaras vienīgi personas ar invaliditāti vai ar kuriem tās saskaras nesamērīgi bieži;
 - o) jāpieņem īpaši pasākumi nolūkā nodrošināt iekļaujošu vienlīdzību it īpaši personām ar invaliditāti, kuras saskaras ar krustenisko diskrimināciju, piemēram, sievietēm, meitenēm, bērniem un vecāka gadagājuma cilvēkiem, kā arī pamatiedzīvotājiem ar invaliditāti;
 - p) dalībvalstīm, kuras uzņem lielu skaitu patvēruma meklētāju, bēgļu vai migrantu, vajadzētu paredzēt oficiālas, juridiski definētas procedūras, ar ko nodrošina, ka personām ar invaliditāti, tostarp sievietēm un bērniem ar invaliditāti, kā arī personām ar psihosociāliem un/vai intelektuālās attīstības traucējumiem, ir piekļuve uzņemšanas centriem un citiem migrantu, patvēruma meklētāju un bēgļu centriem. Dalībvalstīm ir jānodrošina, ka personām ar invaliditāti tiek sniegtas psihosociālas un juridiskas konsultācijas, kā arī atbalsts un rehabilitācija, un ka, sniedzot aizsardzības pakalpojumus, vērā tiek ņemti invaliditātes, vecuma, dzimuma un kultūras aspekti.
-